

La llengua dels trobadors i la llengua catalana antiga

Joan Ferrer

La llengua occitana antiga

Els trobadors són els primers poetes que escriuen en llengua occitana. Aquests personatges són artistes que van crear composicions alhora literàries i musicals destinades a ésser difoses mitjançant el cant del joglars. «Trobador» és un mot que probablement deriva del llatí vulgar *TROPARE –que és una forma que no ha estat documentada en textos de l'època, però que de manera plausible podem suposar que va existir–, que és una variant reduïda del llatí tardà CONTROPARE «parlar figuradament, comparar», que deriva del llatí TROPUS, i aquest del grec *trópos* «figura retòrica». El sentit originari del terme era «crear, inventar formes poètiques», i d'aquí passà al sentit de «inventar, descobrir, trobar».

Els trobadors componen les seves obres poètiques en llengua occitana antiga. Els primers testimonis d'aquesta modalitat romànica que resulta –com la resta de llengües anomenades romàniques– de la fragmentació del llatí vulgar es poden datar cap a l'any 1000. Aquesta forma lingüística –l'occità antic o llengua dels trobadors– perdura fins cap a l'any 1350, moment en què ja es comencen a detectar una sèrie de canvis lingüístics que fan que alguns autors parlin de l'aparició, a partir d'aquest moment, de l'anomenat occità mitjà. El període de la llengua occitana antiga s'estén fonamentalment entre els segles XII i XIII.

La llengua dels trobadors és una *koiné*, una llengua comuna, que incorpora característiques de diversos dialectes, però que no es pot identificar amb cap variant lingüística concreta. És una llengua fonamentalment artificial que es consolida com a vehicle per a l'expressió poètica. Penso que aquesta és la causa

El trobador Raimbaut d'Aurenga (París, Bibliothèque National).

de la seva fortuna poètica i del gran abast geogràfic que va assolir. Usaran l'occità antic com a mitjà d'expressió poètica persones nascudes en les terres d'Occitània –que comprèn les quatre grans regions naturals d'Aquitània, el Massís Central, Llenguadoc i Provença–, en terres de Catalunya, del Nord d'Itàlia i del Nord de França.

Aquest tipus de llengua occitana característica de la poesia trobadoresca apareix ja en les composicions de Guilhem de Peitieu (1071-1126), setè comte de Poitiers i novè duc d'Aquitània. Cal observar que Guilhem va néixer i va viure la major part de la seva vida a Poitiers, ciutat que molt probablement no pertanyia a l'àrea occitanòfona.

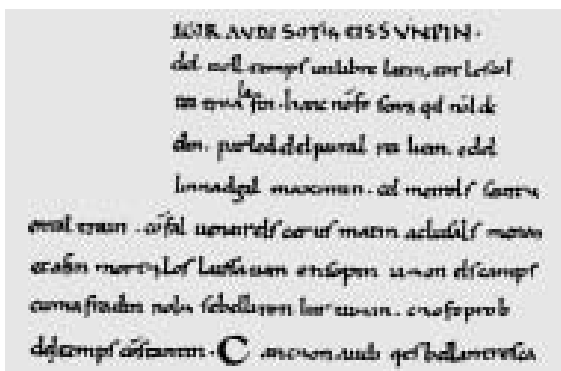
Occità i català

Un problema apassionant des d'un punt de vista lingüístic és la diferenciació –o la no-diferenciació– entre dues modalitats lingüístiques romàniques veïnes, que en època posterior han estat etiquetades amb dos noms distints: occità i català.

El professor Martí de Riquer, un dels més grans estudiosos de tots els temps de les literatures occitana i catalana antigues, afirmava a propòsit d'un poema conegut amb el nom de la *Cançó de Santa Fe*:

A la segona meitat del segle XI, sens dubte entre els anys 1054 i 1076, es compongué un poema en cinc-cents noranta-tres octosíl·labs, dividits en quaranta-nou sèries monorimes, que hom

titula la Cançó de Santa Fe, sobre la localització del qual els lingüistes es troben avui dia dividits en dos parers, car uns sostenen que fou escrit a la regió de Narbona i altres al Rosselló, concretament al monestir de Sant Miquel de Cuixà o al de Sant Martí del Canigó. Si això darrer es pogués comprovar de manera ferma, la Cançó de Santa Fe fóra el text literari català més antic, fins i tot anterior en un segle a l'obra dels trobadors nascuts a Catalunya. (Riquer i Comas 1982: 197).

Fragment del primer foli del manuscrit de la *Cançó de Santa Fe* (Leiden, Biblioteca universitària).

És a dir, sembla que ens trobem més aviat davant d'un problema geogràfic més que no pas davant d'un problema lingüístic pel a fa a la caracterització d'un text antic com a occità o com a català.

La història és antiga i molt interessant. Friedrich Diez (1794-1876), considerat el pare de la lingüística romànica, va establir, en el primer volum de la seva *Grammatik der romanischen Sprachen*:

La llengua catalana –perquè així es podria anomenar segons la província veïna que s'estén per l'Est d'Espanya, les Illes i la província francesa del Rosselló– es relaciona respecte del provençal no pas com un dialecte; és més aviat un idioma autònom emparentat amb aquell; i, al país on es parla, tot i que molts dels seus poetes escrivissin en provençal, mai no s'ha reconegut aquesta llengua com a llengua literària. (Diez 1836-43: I, 112).

El *Grundriß der Romanische Philologie* de Gustav Gröber, en la secció dedicada al català, redactada per Alfred Morel-Fatio en la primera edició (1889), s'expressava de la manera següent:

El català pertany a la família gal·loromànica, i no pas la hispànica (castellanoportuguesa); tampoc no és cap membre intermedi entre ambdues, sinó una mera variant del provençal. Les circumstàncies polítiques que van produir la creació en el segle VIII-IX a la Marca Hispànica d'estats independents, encara que nominalment sotmesos als darrers carolingis i als primers capetians, expliquen per què parlaven la mateixa llengua a la Septimània i a la Marca. La propagació del català per la costa oriental de la Península i les Illes és només una conseqüència de les empreses militars dels reis d'Aragó. (Gröber 1889: 673).

Wilhelm Meyer-Lübke en *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft* (1901) situava el català com a dialecte provençal al mateix nivell que el gascò, llenguadocià, provençal, valdès, alvernès i llemosí i els aplegava tots sota l'etiqueta de «provençal».

En canvi, Saroihandy, en la segona edició del *Grundriß der Romanische Philologie* de Gröber (1904-06), va plantejar de manera diferent la qüestió de les relacions entre l'occità i el català:

Malgrat les diferències que avui separen del castellà la llengua parlada actualment a Catalunya, creiem que no hi ha cap motiu per excloure-la de les llengües hispàniques. Es va desenvolupar, segurament, al territori muntanyenc del país, es va estendre progressivament cap al sud com a conseqüència de les conquestes cristianes en territori moro, i va guanyar terreny definitivament fins a la costa oriental de la Península i les illes mediterrànies. Les estretes relacions polítiques que durant molt de temps han vinculat el Rosselló i la Cerdanya francesa amb Catalunya expliquen, d'altra banda, per què es parla la mateixa llengua a ambdues bandes dels Pirineus orientals. (Gröber 1904-06: 846).

La qüestió no és gens clara des d'un punt de vista lingüístic. La prova és que lingüistes eminents, quan la van tractar, van discrepar de manera notable. La qüestió avui sembla que fa anys que ha deixat d'interessar a tothom; per aquesta raó penso que és un bon moment per replantejar-la posant sobre la taula una sèrie d'elements de la llengua antiga que sembla que no s'han tingut gaire en compte i que ens poden portar a considerar les dades lingüístiques amb una perspectiva lleugerament diferent.

Entre dos llenguatges

He manllevat el títol d'aquest apartat del meu treball d'una obra del meu mestre Joan Coromines, que va estudiar de manera apassionada la llengua dels trobadors, especialment l'obra de Cerverí de Girona, i del seu *alter ego* Guillem de Cervera. Coromines estava convençut –o almenys no va voler reconèixer mai el contrari– que aquests dos noms corresponien a dos homes distints. Avui sembla que cal donar per tancada la polèmica: Guillem i Cerverí són la mateixa persona, que emprà dos noms diferents. Precisament va ser Coromines qui va estudiar per primera vegada l'any 1939 l'obra que ell va anomenar *Vides de sants rosselloneses*. L'edició d'aquesta traducció de la *Legenda aurea* de Iacobus Voragine feta en el segle XIII a la zona del Rosselló va constituir la tesi doctoral de dos deixebles de Coromines de la University of Chicago –Charlotte S. Maneikis Kniazeh i Edward J. Neugaard–, on el meu mestre va ser durant molts anys catedràtic de lingüística romànica. Les *Vides* és una obra de gran interès que ens permet veure que molts de trets lingüístics que semblava que marcaven una diferència clara entre l'occità i el català, resulta que en el text rossellonès de la *Legenda aurea* –que «oficialment» és català– simplement s'han esvaït. Coromines formula la qüestió de la manera següent:

M'hi vaig trobar amb un llenguatge que queia a cada moment en la uniformitat comuna, però aquí i allà hi apareixien formes discrepans, pròpies d'un dialecte de transició cap a la llengua d'oc si bé ja essencialment català. És cosa sabuda que en els segles XIII i XIV els escriptors en vers a la Corona d'Aragó usaven una barreja lingüística catalano-occitana; però no hi ha res d'això a la prosa catalana d'aquell temps, i era evident que en aquest text en prosa tampoc no hi era, ja que hi faltaven els caràcters típics d'aquella llengua artificial: –s fora de lloc en els singulars en cas subjecte i sovint fins en cas oblic, ch procedent de CA o de CT, diftongació abundosa i de vegades abusiva; en el nostre text, en canvi, els trets occitans eren sempre els propis dels dialectes que afronten amb el català, i apareixien aplicats d'acord amb les normes de la gramàtica històrica i sense ultracorreccions. (Coromines 1977: XIII).

En realitat aquí Coromines es deixa portar per la passió i l'orgull lingüístic nacional, més que no pas per l'acribia científica que omple tantes pàgines dels seus

diccionaris i estudis. És doncs aquesta passió per la seva llengua probablement el que li feia afirmar, unes línies més amunt que «a l'Edat Mitjana el català era la més unificada de totes les llengües romàniques». És bastant possible que les coses es puguin mirar des d'altres punts de vista no tan apassionats.

En concret descriuré un cas molt singular: la declinació dels substantius.

La declinació dels substantius en occità i en català antics

Wilhelm Meyer-Lübke, a *Das Katalanische* (1925) resumeix de manera perfectament clara el pensament lingüístic acceptat comunament sobre aquest tema:

L'espanyol no posseeix cap declinació de cas del substantiu; el provençal ha conservat un sistema de dos casos, i el català es troba des del principi en la situació de l'espanyol. En els textos antics, sobretot els poètics, s'empren formes de nominatiu, però es tracta d'imitacions no sempre enteses de la llengua poètica provençal (igual que –aire, que avui ha esdevingut un sufix productiu, però que d'acord amb la seva [i] ha de ser provençal) (cito de Calaforra 1998: 137).

La gramàtica canònica de la llengua dels trobadors considera que hi ha tres tipus de declinació: estable, invariable i mòbil.

L'accent de la major part dels noms occitans és invariable en tota la declinació. Les formes es distingeixen per l'absència o presència de la –s final. Podem diferenciar tres models de declinació: un per als noms masculins i dos per als femenins (terminats en –a o no). Els adjectius segueixen dos models: femenins acabats en –a o no.

Hi ha un petit grup de noms i adjectius que constitueixen la declinació que podem anomenar mòbil perquè l'accent canvia de posició: nominatiu singular **sénher**; oblic singular **senhór**.

Els gramàtics descriuen una tipologia completa dels casos de l'occità, que projecta la imatge d'una llengua amb una declinació sistemàtica i absolutament regular. Fins i tot s'hi justifiquen algunes irregularitats aparents: per exemple, les formes anomenades asigmàtiques (mots com ara **paire**), on l'absència de –s final s'explica etimològicament. Vegeu-ne una descripció detallada i exemplificada als quadres adjunts.

La declinació estable**Declinació dels masculins
(noms i adjectius)**

	singular	plural
nominatiu	–s	∅
oblic	∅	–s

	singular	plural
nominatiu	jorns	jorn
oblic	jorn	jorns

	singular	plural
nominatiu	reis	rei
oblic	rei	reis

	singular	plural
nominatiu	païres	paire
oblic	paire	païres

	singular	plural
nominatiu	glázis	glázi
oblic	glázi	glázis

Aquest mateix model s'aplica als adjectius masculins: **bó|, fòl, mal, nul, pauc, sa|, paubre**; a gerundis: **dolen, gauzen, rizen**. Després de –t la terminació –s se sol escriure com a –z: **amatz, faitz, mortz**.

Cal notar els mots amb n mòbil: nominatiu singular **capellás/ capellans; vilás / vilans**.

Altres mots que pertanyen a aquesta declinació: **martíris, sètis, ávi, círi, empéri, gramávi, ofici, óli, sacrifici, sautéri, Boéci, Capitóli, Marsíli, Trípoli, di, pè, brò**.

Primera declinació femenina (–a)

	singular	plural
nominatiu	∅	–s
oblic	∅	–s

	singular	plural
nominatiu	dómna	dómnas
oblic	dómna	dómnas

Adjectius femenins que segueixen aquest model: **bóna, paubra**; participis passats: **amada**.

Segona declinació femenina (no–a)

	singular	plural
nominatiu	–s	–s
oblic	∅	–s

	singular	plural
nominatiu	partz	partz
oblic	part	partz

Segueixen aquest model: **dolór, flór, lausór, paór, beutat, bontat, foudat, vertut, córt, sòrt, regió|, ré|, cárcer, carn, fam, man, mar, nòch, fé, mercé, léi, nau, nèu, maire**.

Amór a vegades presenta –s en l'oblic singular (**diray vos d'amors com minha**).

Alguns adjectius femenins es declinen segons aquest paradigma: **gentil, ávol, brèu, cal, egal, fórt, gran, jóven, par, sotil, tal, vért, vil**; participis femenins: **gardan, plazen, auvént, trespasans** (oblic plural).

Cal tenir en compte que la terminació –s del nominatiu singular de la declinació masculina i de la segona femenina a vegades s'omet: són les formes anomenades asigmàtiques, que no presenten la terminació per raons de caràcter etimològic (perquè en llatí clàssic no presenten una –s final sinó que terminen en –r): **paire** (PATER), **pébre** (PĪPER), **autre** (ALTER), **nòstre** (NŌSTER). Altres vegades, però, la –s apareix: **evésques** (EPĪSCŌPUS), **òstes** (llatí vulgar HŌSPĪTIS), **princes** (PRĪNCEPS), **sègles** (SAECŪLUM).

La declinació invariable

Els noms i adjectius estables l'arrel dels quals termina en –s (escrita: –s, –z, –tz, –nz) són invariables en tota la declinació: **còrs, témps, prètz, solatz, patz, vétz, vótz, cortés, gelós, aprés** (aprendre), **més** (metre), **prés** (prendre).

Bratz era normalment invariable, però a vegades trobem un oblic plural **braces**.

La declinació mòbil

La declinació mòbil és la que presenta un desplaçament de l'accent en els dos casos de la declinació; així tenim l'oblic singular **senhór**, i el nominatiu singular **sénher**. Les formes del plural estan basades en l'oblic singular: nominatiu plural **senhór**, oblic plural **senhórs**.

Els noms de la declinació mòbil provenen tots de la tercera declinació del LC (llatí clàssic). Cal tenir en compte que integren aquesta declinació sols un nombre reduït de noms i adjectius, que, a més, els substantius són noms de persones i els adjectius solen ser usats per descriure les persones. Sols hi ha dos

noms femenins en aquesta declinació: **molhér** i **serór**.

Reducció de la –á tònica a la –a àtona

	singular	plural
nominatiu	ábas	abát
oblic	abát	abátz

	singular	plural
nominatiu	ABBAS	ABBĀTĒS LV*ABBĀTT
acusatiu	ABBĀTEM	ABBĀTĒS

La vocal de la síl·laba final en l'oblic singular és accentuada i l'accent recula a la penúltima en el nominatiu singular; però la vocal roman: **abát** > **ábas**. Aquesta retenció sincrònica de la –a àtona és anàloga a la retenció diacrònica del LC A en la síl·laba final en casos com ara TĒRRAM > **tèrra**.

La presència de la –s en el nominatiu singular reflecteix la declinació dels noms masculins (nominatiu singular **jorns**); cal observar que la –s és etimològica.

	singular	plural
nominatiu	énfas	enfánt
oblic	enfán	enfántz

	singular	plural
nominatiu	ĪNFANS	ĪNFĀNTĒS LV*ĪNFĀNTĪ
acusatiu	ĪNFANTEM	ĪNFĀNTĒS

Caiguda de la –e final àtona

	singular	plural
nominatiu	óm	óme
oblic	óme	ómes

	singular	plural
nominatiu	HŌMŌ	HŌMĪNĒS LV*HŌMĪNTĪ
acusatiu	HŌMĪNEM	HŌMĪNĒS

En l'acusatiu singular la caiguda de la penúltima àtona va produir **omne** (nominatiu plural documentat en el Boeci); aquí la –e final es manté com a vocal de suport; posteriorment el grup consonàntic es va simplificar, però la vocal de suport va romandre-hi.

La –e final de l'oblic singular, en canvi, va caure en el nominatiu singular: **óme** > **óm**. A vegades trobem un nominatiu singular anàlogic **oms**, que presenta influència de la declinació regular masculina.

Un altre mot que segueix aquest esquema és:

	singular	plural
nominatiu	cóms	cómte
oblic	cómte	cómtes
	singular	plural
nominatiu	COMES	CÖMĪTĒS
		LV*COMĪTĒ
acusatiu	CÖMĪTEM	CÖMĪTĒS

Caiguda d'altres vocals i reducció de grups consonàntics

- Oblic singular **baró|** > nominatiu singular **bar** (no ***bar|**).
- Oblic singular **feló|** > nominatiu singular **fel**.
- Oblic singular **Ugó|** > nominatiu singular **Uc, Ucs**.
- Oblic singular **garsó|** > nominatiu singular **gartz**.

	singular	plural
nominatiu	bar	baró
oblic	baró 	baró s

	singular	plural
nominatiu	BARÖ	BARÖNĪ
acusatiu	BARÖNEM	BARÖNĒS

	singular	plural
nominatiu	gartz	garsó
oblic	garsó 	garsó s

	singular	plural
nominatiu	*WRAKKJO	*WRAKKJÖNĪ
acusatiu	*WRAKKJÖNEM	*WRAKKJÖNĒS

L'aparició de la **-t-** en **gartz** és el resultat de l'assibilació [kj > kts > ts].

	singular	plural
nominatiu	sòr	serórs
oblic	serór	serórs

	singular	plural
nominatiu	SÖRÖR	SÖRÖRĒS
acusatiu	SĒRÖREM	SĒRÖRĒS

El nominatiu singular **sòr** es pot explicar des d'una perspectiva sincrònica: **serór** > ***sér'r** > ***ser** > **sòr**; la substitució de la vocal **-ò-** en el nominatiu singular reflecteix l'ètim SÖRÖR. Des d'una perspectiva diacrònica, podem dir que la **ʝ** del nominatiu singular esdevé **e** per dissimilació, quan perd l'accent.

Vocals de suport

- /-'nh'r/ > **-'nher**
oblic singular **senhór** > nominatiu singular **sénher**.
- oblic singular **lonhór** > nominatiu singular **lónher**.

- '/lh'r/ > **-'lher**
oblic singular **melhór** > nominatiu singular **mèlher**.
- oblic singular **molhèr** > nominatiu singular **mólher**.

- '/ns'r/ > **-'nser**
oblic singular **gensór** > nominatiu singular **gènsèr**.

- '/dꞑr/ > **-'dꞑ-r**
oblic singular **majór** > nominatiu singular **májer**.
- oblic singular **pejór** > nominatiu singular **pèger, pèire**.

	singular	plural
nominatiu	sénher	senhór
oblic	senhór	senhórs

	singular	plural
nominatiu	SĒNĪÖR	SĒNĪÖRĒS
		LV*SĒNĪÖRĪ
acusatiu	SĒNĪÖREM	SĒNĪÖRĒS

	singular	plural
nominatiu	mólher	molhèrs
oblic	molhèr	molhèrs

	singular	plural
nominatiu	MÖLTĒR	MÖLTĒRĒS
acusatiu	MÖLTĒREM	MÖLTĒRĒS

En LC MÖLTĒREM s'accentuava /mulí-erem/, però en LV (llatí vulgar) l'accent es desplaçà a /muliérem/. En el nominatiu singular **mólher**, la **e** es manté com a suport vocàlic.

Reducció de -adór a -áire

Quan un nom amb el sufix **-adór**, com ara **amadór**, va quedar reduït en la declinació mòbil, es va convertir en una forma hipotètica /-adr/, que, per iodització va esdevenir /-ajr/, que requeria una vocal de suport; aleshores s'originà **-áire**:

	singular	plural
nominatiu	amáire	amadór
oblic	amadór	amadórs

	singular	plural
nominatiu	AMĀTOR	AMĀTÖRĒS
		LV*AMĀTÖRĪ
acusatiu	AMĀTÖREM	AMĀTÖRĒS

Troben aquest sufix en els mots següents: **cantadór**>**cantaire**; **emperadór**>**empeaire**; **trobador**>**trobaire**; **cavaldór**; **ensenhadór**; **lauzador**; **lavador**; **pecador**; **torneador**.

Presenta una estructura semblant el sufix comparatiu **-azór**: **belazór** «**mes bonic**» > nominatiu singular **belaire**.

	singular	plural
nominatiu	belaire	belazór
oblic	belazór	belazórs

	singular	plural
nominatiu	*BELLĀTĪÖR	*BELLĀTĪÖRĪ
acusatiu	*BELLĀTĪÖREM	*BELLĀTĪÖRĒS

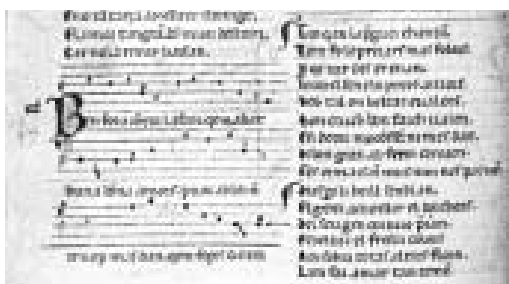
En el nominatiu plural, el masculí **belazór** correspon al femení **belazórs**.

Guilhem de Peitieu (París, Bibliothèque Nationale).

Cal tenir en compte que aquest sistema tan perfecte que descriuen els gramàtics és un sistema ideal que massa sovint és contradit pels textos occitans, que presenten vacil·lacions constants. Així en la cançó *Ab la dolchor del temps novel* de Guilhem IX hi trobem formes com ara:

*La nostr'amor va enaissi
com la branca de l'albespi*
[...]. (vv. 13-14; Paden 1988).

El cançonier G reproduïx text i melodia de les cançons dels trobadors (Milà, Biblioteca Ambrosiana).

Hi veiem que **amor** és en cas recte i que no presenta pas la marca **-s**.

De tota manera cal ser prudent a l'hora de valorar les lliçons de les edicions de textos trobadorescos fetes per erudits de les generacions anteriors, atès que tot sovint tenien una idea preconcebuda de quina havia de ser la lliçó que havia de portar el text, i, quan els manuscrits no oferien la forma que els filòlegs creien que havia de ser normativa en llengua occitana, editaven les formes que suposadament havien de ser les correctes. Coromines fa les afirmacions següents en la introducció de la seva edició de la *Lírica* de Cerverí de Girona:

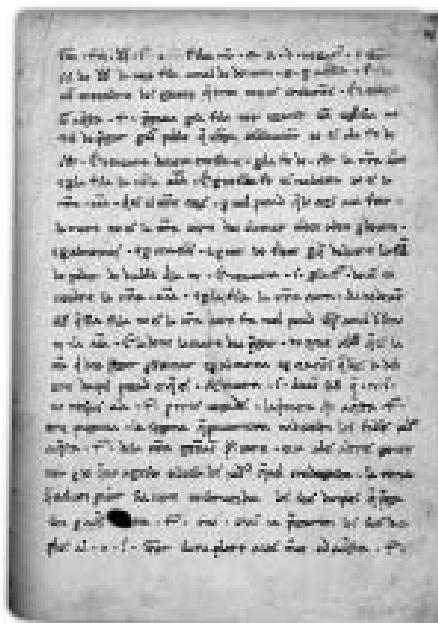
Com fonamento en notes a uns quants dels vuit poemes conservats alhora en tots tres [manuscrits] cap dels tres manuscrits no fou sempre fidel a les formes i text originals de Cerverí [que no s'ha conservat], ni cap dels tres no podem alabar-los de ser deguts a escribes acurats [...].

El copista de Sg era certament català, si bé familiar amb la poesia occitana. En principi hem de creure que Cerverí no tendia tant com Sg a usar formes adaptades al català; i que C i R alteraven en sentit contrari. Per tant, en l'aspecte dialectològic (fonètica i gramàtica) sovint preferí la forma de CR a la de Sg, quan disposem d'aquells, puix que Sg catalanitzava una mica massa. (Coromines 1988: 1, 7-8).

És probable que una valoració equànime de la llengua real dels manuscrits antics –i no de les preferències dels editors– ens oferís una imatge de la llengua dels trobadors força més diversificada del que estem acostumats a pensar a partir de les edicions de què disposem, i que fa les delícies dels gramàtics, perquè els editors –antics estudiants molt aplicats– han tendit a corregir els textos sempre que ho han cregut convenient, quan aquests no satisfien prou els seus coneixements apresos en les gramàtiques.

En català els testimonis de restes de declinació no són tan marginals com en principi han volgut fer creure els estudiosos de textos antics. El *Diccionari etimològic* de Coromines ens dóna la informació pertinent a propòsit del mot *senyor*:

En la llengua d'aleshores conviuen la forma sényer del cas subjecte (nominatiu i vocatiu llatins) i senyor del cas complement; i, en forma semblant, senyors plural; provinent aquella del llatí SENIOR, amb SENIOREM, SENIORES, dels casos oblics i plurals. En conformitat amb el valor originari d'aquests casos, en el català de l'Edat Mitjana s'observa la distinció gramatical i sintàctica, sényer usat com a vocatiu o fent de subjecte, oposant-se al plural senyors, i al singular senyór quan fa de complement o va precedit d'una preposició. (Coromines 1980-2001:VII, 816b26-37).

Manuscrit de les *Homilies d'Organyà* (Barcelona, Biblioteca de Catalunya).

Les famoses *Homilies d'Organyà* –un text quasi mític en els annals de la lingüística històrica catalana–, que segurament són de principis del segle XIII, mantenen els duplicats *Déus / Déu, séiner / seinor* i *res / Ire (ren)*, amb distinció funcional (hi ha sols un cas de *res* complement directe). Les *Homilies* desconeixen la distinció *hom / home* i empen *hom* en totes dues funcions. Són interessants de notar la presència de dos adjectius singulars en –s en funció de predicat nominal: «ara podetz audir com és diable *mals* e és *ardidz*» (6r, 19); però en la línia següent aquest darrer adjectiu apareix en idèntica funció sense –s: «molt fo *ardit* quan él volia temtar aquel seinor».

Foli del cançoner trobadoresc Sg, copiat a Catalunya (Barcelona, Biblioteca de Catalunya).

La traducció rossellonesa de finals del segle XIII de la *Legenda aurea* de Iacobus Voragine, que, com deia més amunt, Coromines batejà amb el nom ben curiós de *Vides de sants rosselloneses*, presenta solucions morfològiques molt interessants com ara plurals neutres en –a, plurals en –i, i, especialment, singulars en –s: «segons que diu lo *filòsofs*»; «sàpies que *uls* no la pot veser ni aureles ausin» (ambdós en funció de subjecte); «coloma és *aucels* molt luxuriós»; «N'Apollofanus era *filòsofs*» (predicat nominal); «ara *primers* entre ls nobles; li dix que estigués *forts*» (adjectius); «ab vestiments blancs sies *vestits*; per tots era *amats*» (participis).

Altres textos d'època preliterària ofereixen múltiples testimonis d'aquest mateix fenomen lingüístic:

*car conoissia que·l reis avia faig per ben; dis que [...] seria fidels a tot lo pobol de Lerida; e non remàs per Bita, qui era bailes, que fo fort desonarat e vil tingut.*¹

Altres textos arcaics publicats en la famosa *crestematia* de Russell-Gebbett (1965) presenten nombrosos exemples del mateix fenomen, que la gramàtica clàssica occitana considera normatiu en aquella modalitat lingüística romànica i que els lingüistes catalans han mirat com una mena d'aberració occitanitzant en la llengua catalana medieval.

A guisa de corol·lari

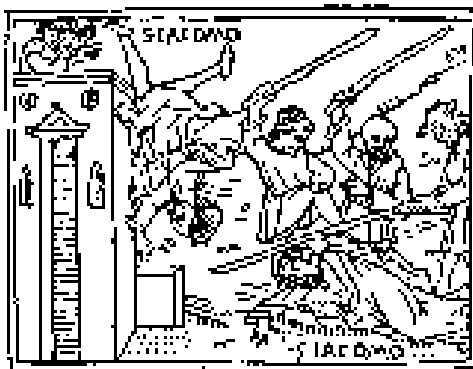
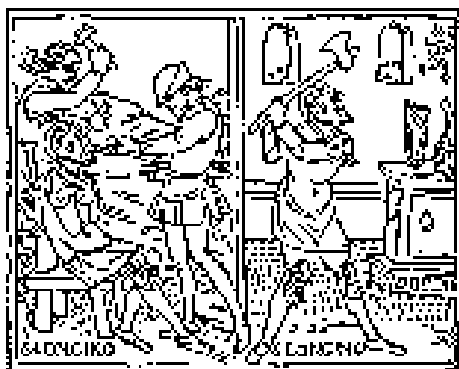
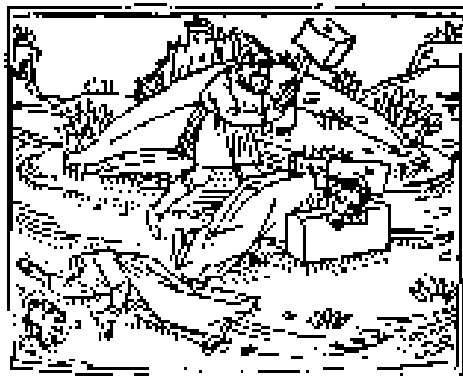
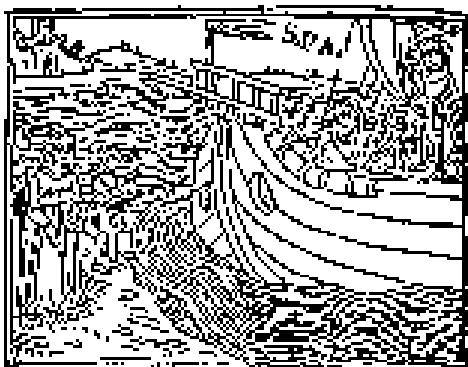
Les llengües no són fenòmens objectius sinó realitats producte de determinades construccions de la intel·ligència humana. De tal manera que, segons les variables que es contemplin en el moment de descriure una determinada realitat lingüística, podem considerar que dos testimonis lingüístics del passat són una mateixa llengua o bé dues llengües; o que un fenomen és nuclear en la descripció d'una determinada realitat, mentre que en una altra és marginal. Pel que fa a la llengua dels trobadors i a la llengua catalana antigues hem considerat un de sol d'aquests fenòmens i hem vist que se'n podrien fer lectures distintes.

Les llengües, en tant que són realitats humanes –i per tant vivents– no són mai fenòmens immòbils, sinó que estan sotmesos a múltiples pressions i a una constant evolució. Els testimonis que per atzars diversos han romàs d'èpoques pretèrites responen a determinats models –tot text escrit és sempre un intent de reproduir algun model convencional, més o menys carregat d'artifici– que poden ser de formes poètiques (si es tracta de poesia), o de determinats hàbits gràfics, o morfològics o fins i tot sintàctics, que tendeixen a mantenir models de prestigi d'altres temps. Mentrestant és possible que la parla de les comunitats hagi ja fet un camí, que pot ser més o menys llarg, en la història de la llengua. La tasca del lingüista, en la seva faceta d'historiador de la llengua, és ser conscient de tots aquests factors que són els elements amb què compta a l'hora de fer les seves interpretacions, que sempre hauran de ser provisionals.

1. Exemples de la relació de greuges contra Pere de Llobera, veguer reial de Lleida: document dels darrers anys del segle XII o de principis del XIII.

Bibliografia

- ANGLADE, Joseph, 1921: *Grammaire de l'ancien provençal o langue d'oc: phonétique et morphologie*, Paris.
- BASTARDAS, Joan, 1995: *La llengua catalana mil anys enrere*, Barcelona.
- CALAFORRA, Guillem, 1998: *Wilhelm Meyer-Lübke i Das Katalanische: Introducció i traducció*, Barcelona.
- COROMINES, Joan, 1971: *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona.
- COROMINES, Joan, 1977: *Vides de sants rosselloneses*, Barcelona.
- COROMINES, Joan, 1980-2001: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vols., Barcelona.
- COROMINES, Joan (ed.), 1985: *Cerverí de Girona, Narrativa*, Barcelona.
- COROMINES, Joan (ed.), 1988: *Cerverí de Girona, Lírica*, 2 vols., Barcelona.
- COROMINES, Joan (ed.), 1991; Guillem de Cervera, *Versos proverbials*, Barcelona.
- DIEZ, Friedrich, 1836-43: *Grammatik der romanischen Sprachen*, 3 vols., Bonn.
- FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, J. R., 1985: *Gramática histórica provenzal*, Oviedo.
- GRÖBER, Gustav, 1889¹; 1904-06²: *Grundriß der Romanische Philologie*, Strasburg.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm, 1901: *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*.
- PADEN, William D., 1988: *An Introduction to Old Occitan*, Nova York.
- RIQUER, Martí de, & Antoni COMAS, 1982: *Història de la literatura catalana*, 1, 3. ed., Barcelona, Ariel.
- ROMIEU, M. & A. BIANCHI, 2002: *La Lengua del Trobar: Precís de gramàtica d'occitan ancian*, Bordeaux.
- RONJAT, Jean, 1930-37: *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*, 4 vols., Montpellier.
- RUSSELL-GECKETT, P., 1965: *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford.

Gravats de la *Llegenda àurea*.